

ՈՒՍՈՒՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ ՁԵՎԱՍՏՈՒՈՒԹՅԱՆ
ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՍՏԱՌՈՏ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ձևամոլությունը՝ կապված ձևական կրթության տեսության հետ, ուսուցման գործընթացում դարերի պատմություն ունի: Հին դպրոցին հատուկ ձևական կրթությունը, ուսուցման ձևամոլությունը շատ դիպուկ է խաբազանել հայ մեծ բանաստեղծ Հովհ. Թումանյանը: Դիմելով աշակերտներին՝ նրա վարժապետ հերոսն ասում է.

Պիտի սովորեք, սովորեք էնքան,
Մինչև դառնաք ինձ պես վարպետ:

Դե նրսանեցեք եիմի հանդարտ,

Ինչ որ կասեմ՝ կրկնեք ինձ հետ:

Եվ ելեխաները մեխանիկորեն կրկնում էին վարժապետի ասածները՝ սառն քմբռնելու դրանց իմաստը: Դասի վերջում վարժապետը պատվիրում է.

Դե գնացեք վաղը կգաք՝

Անգիր արած ջրի պես:

Իսկ «ջրի պես անգիր արածն» էլ արագությամբ գոյորշիանում էր՝ առանց իմացական հետք՝ թողնելու երևյալների գիտակցության մեջ: Այդ կապակցությամբ Հովհ. Թումանյանն իր «Ինքնակենսագրական» - ում ժամանակի դպրոցից բերում է ձևամոլության հետևյալ բնորոշ օրինակը. «Մի երևյալի վարժապետը ասում է՝ «Ասա՛ այր», նա էլ կրկնում է՝ «Ասա՛ այր».

- Տո՛, շան գավակ, ես քեզ եմ ասում՝ «Ասա՛ այր».

- Տո՛, շան գավակ, ես քեզ եմ ասում՝ «Ասա՛ այր», - պստոսախանում է աշակերտը: «Այս երեխայի բանը հենց սկզբից վատ գնաց, - շարունակում է Թումանյանը, - և այնքան ծեծ կերակ, որ մի քանի ժամանակից «ղաչաղ» ընկավ, տանիցը փախավ»:¹

Անցել են հարյուրամյակներ, սակայն այսօր էլ ժամանակակից դպրոցում նկատելի են ուսուցման ձևամոլական դրսևորումներ, որոնց հաղթահարումը եղել և մնում է և՛ մանկավարժ գիտնականների, և՛ առանձնապես ուսուցիչների առաջնահերթ խնդիրը: Իսկ դրա համար պետք է նախ իմանալ, թե որոնք են ուսուցման գործընթացում ձևամոլության դրսևորումները և նրանց առանձնահատկությունները:

Մեր ուսումնասիրությունների ընթացքում բացահայտել ենք ուսուցման գործընթացում ձևամոլության դրսևորման եինգ տեսակ: Ուսուցման գործընթացում ձևամոլության պատճառը բովանդակությունից առաջ ձևին արված նախապատվությունն է: Հայացի է, որ բովանդակությունը և ձևը փիլիսոփայական կատեգորիաներ են, որոնց «փոխներգործության մեջ բովանդակությունը ներկայացնում է օբյեկտի առաջատար, որոշիչ կողմը, իսկ ձևը՝ նրա այն կողմը, որը մոդիֆիկացվում, փոփոխվում է՝ կախված բովանդակության փոփոխությունից և նրա գոյության կոնկրետ պայմաններից: Իր հերթին ձևը, օժտված լինելով հարաբերական ինքնուրույնությամբ, հսկադարձ սկսվել ենք գործություն է ունենում բովանդակության վրա»:² Հայտնի է, որ բովանդակությանը համապատասխանող ձևն արագացնում, իսկ չհամապատասխանողն արգելակում է բովանդակության հետագա զարգացումը: Դպրոցում ուսուցման գործընթացի բովանդակությունն են կազմում աշակերտների ուսումը, դաստիարակությունը և նրանց բացմարմույթ գործունեությունը: Ուսուցման գործընթացի հիմնական ձևը դասն է: Իհարկե, չի կարելի անսխեղ նաև այլ միջոցառումները: Բովանդակությունը ճիշտ ընկալելու համար անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել մտքերն արտահայտելու և ադառահայտված յուրաքանչյուր բառի իմաստը բացահայտելու վրա: Հսկառակ դեպքում ձևամոլության առկայությունը դառնում է անխուսափելի:

Ձևամոլության դրսևորումների աճենաստարածված ձևերից մեկը կապված է դպրոցական դասագրքերում և մեթոդական ձեռնարկներում տվյալ ուսումնական առարկայի տեղիներն ու հասկացություններն անբերի ընկալելու կամ ճիշտ սահմանե-

¹ Մ. Մ. և ի. ք. ու մ. և, Հովհ. Թումանյանի կրթության և դաստիարակության մասին, Եր., 1969, էջ 11:

² Փիլիսոփայական բառարան, Եր., 1975, էջ 67:

լու հետ: Ասել է թե՛ տեղի է ունենում ձևի և բովանդակության անհամապատասխանություն: Օրինակ, հայոց լեզվի դասին պատասխանելով «Ինչպե՞ս է կազմվում գոյականի հոգնակին» հարցին՝ աշակերտը տալիս է զբոսային պատասխան. «Գոյականների հոգնակին կազմվում է եզակիից՝ երևի և ներքավորություններով»: Այստեղ անատեմական են բացառությունները, ուստի այդ սահմանում բովանդակությամբ նեղ է: Չե՞ս որ կան գոյականներ, որոնց հոգնակին կազմվում է այլ վերջավորություններով. օրինակ, եզակի՝ մարդ, հոգնակի՝ մարդիկ, եզակի՝ կին, հոգնակի՝ կանայք և այլն: *Բացառություն համարվող* միավանկ որոշ գոյականների հոգնակին կազմելիս վերականգնվում են զրաբարյան ձևերը. օրինակ, ձուկ – ձկներ, մուկ – մկներ, դուռ – դռներ և այլն:

Նման օրինակներ հանդիպում են նաև մաթեմատիկա, ֆիզիկա, քիմիա, աշխարհագրություն դասընթացներում: Այդ կարծիքով են ռատցիչները, և՛ աշակերտները հասկացությունները սահմանելիս պետք է նկատի ունենան ձևի ու բովանդակության ներդաշնակությունը՝ մատնացույց անելով նաև բացառությունները:

2. *Ձևամոլության տեղիք է տալիս տեսության անջատումը պրակտիկայից:* Տեսությունն ու պրակտիկան նույնպես փիլիսոփայական կատեգորիաներ են, որոնց դիալեկտիկական միասնության մասին սրբ. Ա. Մալիբիկը իր «Փիլիսոփայության հիմունքները» աշխատության մեջ գրել է. «Պրակտիկան դիալեկտիկական միասնության մեջ է գտնվում ճանաչողական գործունեության հետ, տեսության հետ. պրակտիկան իմացության արդյունքների ճշմարտացիության չափանիշն է: Միայն այն գիտելիքները, որոնք անցել են պրակտիկայի գոյի բովում (ընդգծումը մերն է - Ն.Ա.) կարող են հավակնել օբյեկտիվության, ստույգության, ճշմարտացիության»:³

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ ուսուցման գործընթացում (կառված տեսության և պրակտիկայի հետ) ձևամոլության դրսևորումները հանդես են գալիս երկակի ձևով. երբեմն պրակտիկան ամբողջովին բացակայում է կամ գոյություն է ունենում տեսությունից կտրված: Միայն գործնականին անհրաժեշտ ուշադրություն դարձնելու և տեսականն անտեսելու դեպքերն առանձին յացառություններ չեն կազմում: Դեցանկաչի է, երբ թեմայի ուսուցումը տարվում է միայն վարժությունների կատարման միջոցով կամ, ուշադրության կենտրոնում պահելով տեսության հարցերը, անտեսվում են վարժությունները: Չի կարելի համամիտ չլինել Ի. Լեռնբիմ, որ առանց գիտելիքների չեն լինում և չեն կարող լինել իմություններ: Այս կամ այն գործունեությունը ծավալելու համար պետք է իմանալ. «Ինչ պետք է կատարել», «ինչպե՞ս» և «ինչի՞ համար պետք է կատարել» հարցերի պատասխանները: Միայն այդ հարցերի պատասխաններն իմանալով՝ գործունեությունը կարելի է դարձնել գիտակցական, իսկ գիտելիքների կիրառումն էլ՝ դրանք յուրացնելու նոր մակարդակի աղբյուր:⁴

Հնուտ ուսուցիչների փարձը ցույց է տալիս, որ պրակտիկան նպաստում է՝ ա) ինքնուրույն աշխատանք կատարելու մտության ձևավորմանը, բ) անհատական և կոլեկտիվ աշխատանքները զուգակցելուն, գ) ինքն իր ուսուցիչը լինելու պահանջը կենսագործելուն, դ) հիշողությունը զարգացնելուն ու ավելի իմաստալից դարձնելուն, ե) գիտելիքները հասկանալի ու գիտակցական դարձնելուն, զ) տեսականի և գործնականի համաչափությունը պահպանելուն, է) հետազոտական տարրեր յուրացնելուն, բ) ուսումնական աշխատանքի ռացիոնալ իդանակ բնութելուն, թ) աշակերտներին ճանաչելուն ու անհատական մոտեցում ցուցաբերելուն, ժ) գրքի հետ ինքնուրույն հմտություն ձևավորելուն, ժա) գիտելիքների կիրառման եղանակները բացահայտելուն, ժբ) (որ գիտելիքներ յուրացնելու անհրաժեշտության գիտակցմանը, ժգ) ինքնակառավարման և ինքնաստուգման հմտության ձևավորմանը, ժդ) ցուցումներ ստանալու, հարցեր տալու հմտություններ ձևավորելուն, ժե) հիմնականը, գլխավորը երկրորդականից անջատելու հմտության ձևավորմանը, ժզ) աշխատունակության բարձրացմանը:

3. Հաճախ ձևամոլության տեղիք է տալիս հիշողության գերշխումը հասկանալու գործընթացի վրա: Անգնահատելի է հիշողության (մտապահման) դերն ու նշանակությունը ուսուցման գործընթացում: Իրավացի էր Ջ. Լոկը, երբ հիշողությունը համարում էր գիտելիքների ու գաղափարների «պահեստ»: Ուսուցչի խնդիրն է՝ անընդհատ

³ А. С п и р к и н, Основы философии, М., 1988, стр. 266.

⁴ Ի. Լ. և Բ. Ե. Բ., Ուսուցման պրոցեսը և նրա՝ օրինաչափությունները, Եր., 1982, էջ 34:

հարստացնել աշակերտների հիշողության այդ «պահեսարը»: Սակայն չի կարելի չափազանցել գիտելիքների մեխանիկական սերտումն ու մաապահումը՝ առանց ուսումնական նյութի իմաստն հասկանալու: Յուրացման գործընթացի բաղադրատարրերից է ոչ միայն ուսումնական նյութի մտապահումը, այլև իմաստավորումը, իսկ իմաստավորումը մտածողական գործունեություն է: Ասել է, քե այդ գործընթացում պետք է զարգացնել աշակերտների ակտիվ, ստեղծագործական մտածողությունը: Առաջավոր ուսուցիչների վերոնշյալ ցույց է առաջարկում, որ ուսուցման գործընթացում գիտակցակաճության դիտարկման ակտիվությունը առաջնորդվելու հաղթահարվում է նաև ձևամոլությունը:

4. Հաճախ ձևամոլության տեղիք է տրվում ուսուցման նկատմամբ ոչ քե ըստ էության, այլ մակերեսային մոտեցումներն ու գնահատումը: Աշակերտներին հասցեագրված հարցաթերթիկների հարցերի պատասխանները վկայում են, որ նրանց շատ գիտելիքներ մակերեսային են: Մակերեսայնությունից խուսափելու միջոցներից մեկը գիտելիքների կայունությունն ապահովելու ուղղությամբ տարվող աշխատանքն է: Հաճախ խոսելով գիտելիքների կայունության ու խորության մասին՝ անտեսվում է դրանք ինքնուրույն օգտագործելու հարցը: Պարզ է, որ եթե գիտելիքների կայունությունն ու խորությունը կապվում է էական կողմերը նկատելու, գլխավորը երկրորդականից գատելու, տեսական հիմնավորումներ կատարելու հետ, ապա, անկասկած, տարվում է մակերեսային դրսևորումները հաղթահարելու արդյունավետ աշխատանք: Նույնը կարելի է ասել նաև աշակերտների գիտելիքները օրյակափոխ գնահատելու մասին:

Գնահատականը պետք է լինի զարգացման չափանիշ: Եթե գնահատականը այդպիսին չէ, օրյակափոխ չէ, ապա, անկասկած, իջնում է աշակերտի առաջադիմությունը: Արժանի գնահատական նշանակելն արվեստ է: Դիշտ հարցումն ակտիվ սովորեցնելու գործընթաց է: Ահա քե ինչու աշակերտին մեծ պահանջներ առաջարկելը պետք է ուղեկցվի նրա նկատմամբ հոգատարությամբ:

5. Ձևաճություն պատճառներից է առուցման գործընթացում կադավարների առկայությունը, որ առավելապես պայմանավորված է միևնույն տիպի, ասենք համակցված դս սին ուսուցչի ստանդարտ մեթոդների գործադրմամբ: Ձևաճության այս եղանակը նույն չէ: Դեռևս գերմանացի մանկավարժ Ի. Հերարտը տսհմանեց ուսուցման մի կադավարային համակարգ՝ չորս աստիճաններով, գտնելով, որ ուսուցման ամեն մի եղանակ պետք է անցնի այդ պարստիքի աստիճաններով, որոնք են՝ պարզաբանումը, գուրդումը, համակարգը և մեթոդը: Ուսուցման բազմամեթոդայինության ջատագով, մանկավարժ Ա. Դիստերվեդը իրավացիորեն գտնում էր, որ մեթոդը վերնաշապիկ չէ, որ ուսուցիչը հագնի և դասից հետո հանի ու կախի պահարանում: Դա ստեղծագործական կարողություն է, «որը խտացված է ուսուցչի մեջ. սովորաբար լավ ուսուցիչը նաև լավ մեթոդ է քնտրում»:

Իհարկե վերոնշյալ դրսևորումն չէն առավել ուսուցման գործընթացում ձևամոլության դրսևորումները, սակայն կասկածից վեր է, որ դիտարկված նյութերն էլ կարող են գոյծնական օգնություն ցույց տալ ուսուցիչներին՝ հաղթահարելու ուսուցման գործընթացում դրսևորվող ձևամոլությունը:

КРАТКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЯВЛЕНИЙ ФОРМАЛИЗМА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Резюме

И. Адамьян

Раскрывается сущность формализма и на основе фактического материала дается характеристика пяти форм проявлений формализма в процессе обучения:

1. Предпочтение, отдаваемое форме перед содержанием. 2. Отрыв теории от практики. 3. Первостепенное значение памяти в процессе понимания. 4. Подход и оценка не по существу, а поверхностный. 5. Абсолютизация трафарета.

При характеристике проявления формализма в процессе обучения приводятся поучительные примеры, выдвигаются некоторые методические предложения, которые помогут учителям преодолеть формализм, проявляющийся в процессе обучения.